

PEKKA MASONEN

Japani vuonna nolla

Filosofian tohtori Pekka Masonen esittelee katsauksessaan John D. Dowerin Japanin antautumista ja sitä seurannutta miehityskautta käsittelevän teoksen.¹

■ Harva käsiini osunut historiallinen tutkimus on ollut lukukokemuksena yhtä mukaansatempaava ja innostava kuin *John D. Dowerin* teos Japanin antautumisesta ja sitä seuranneesta miehityskaudesta (1945–52). Historiallisen tutkimuksen ei tarvitse olla jankuttava ollakseen uskottava. Mittasuhteiltaan kirja on massiivinen: tekstiosuus kattaa yli 550 sivua ja runsaasti lisätietoa sisältäville lähdeviitteille on varattu miltei 90 sivua. On silti vaikea sanoa, miten tekstiä olisi voinut tiivistää, sillä tarpeetonta tois- toa tai tyhjäkäyntiä ei ole missään. Lukuisat anekdootit, koskivat ne suudelman vapauttavaa vaikutusta², lasten leikkejä³ tai kenraali *MacArthurin* saamaa ihailijapostia⁴, vievät kaikki omalla tavallaan asiaa eteenpäin.

Mielenkiintoinen Dowerin tutkimus onkin juuri siksi, että sen huomion kohteena ei ole eliitin toiminta, toisin sanoen kenraalit, diplomaatit, *zaibatsut* ja poliitikot, vaan ennen kaikkea se, mitä antautuminen ja amerikkalainen miehityshallinto merkitsivät tavallisille japanilaisille niin kansakuntana kuin yksilöinä. Kiitosta on annettava myös onnistuneesta kuvituksesta, joka si-

1. Teoksen ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1999 nimellä *Embracing defeat: Japan in the wake of the World War II* (New York: W.W. Norton & Company). Toinen, pehmeäkantinen painos ilmestyi vuonna 2000 hieman muutetulla nimellä: *Embracing defeat: Japan in the aftermath [sic] of the World War II* (Lontoo: Penguin Books). Painosten välillä ei ole mitään olennaisia eroja, ja sivutus on yhtenevä. Kirjoittajan mukaan hän on toisessa painoksessa korjannut joitakin tekstissä esiintyneitä virheitä. Dowerin aikaisemmas- ta tuotannosta mainittakoon vuonna 1979 ilmestynyt Japanin sodanjälkeistä politiikkaa johtaneen pääministeri *Yoshida Shigerun* (1878–1967) elämäkerta (*Empire and aftermath: Yoshida Shigeru and the Japanese experience: 1878–1954*); vuonna 1986 ilmestynyt *War without mercy: Race and power in the Pacific War*; sekä esseekokoelma *Japan in war and peace: selected essays* (1993). Noudatan japanilaista tapaa kirjoittaa henkilöiden nimet siten, että sukunimi mainitaan ensin. Japaninkielisten nimien ja termien translitteroinnissa olen käyttänyt ns. Hepburn-järjestelmää, paitsi suomen kieleen vakiintuneiden muotojen osalta.

2. Suutelemista julkaisilla paikolla paheksutaan Japanissa yhä. Ennen sotaa ulkomaisista elokuvista leikat- tiin kaikki suutelukohtaukset säädettöminä. Sodan jäl- keen sensuuri lieveni (vaikka miehityshallinto loi oman listansa kielletyistä aiheista) ja suhtautuminen erotiikkaan vapautui. Yksi sodanjälkeisen ajan myydyimpiä teoksia oli T.H. van de Velden (1926) ”Täydellinen avioliitto” (*Die vollkommene Ehe. Eine Studie über ihre Physiologie und Technik*), jonka japaninkielinen käännös ilmestyi vuonna 1946. Miehityshallinto suhtautui ilmiöön myönteisesti. Esimerkiksi suutelemista suosi- teltiin, koska sen uskottiin vapauttavan japanilaiset feodaalisen ajattelun kahleista. Ensimmäinen japani- lainen elokuva, jossa suudellaan, on Chiba Yasukin ohjaama ”Suudelma eräänä yönä” (*Aru yo no seppun*); tosin viime hetkellä ohjaajan hermot pettivät ja tärkeä kohtaus tapahtuu sateenvarjon pimennossa. Roh- keammin suudeltiin Sasaki Yasushin ohjaamassa elokuvassa ”20-vuotias nuorukainen” (*Hatachi no seis- bun*). Koska molempien ensi-ilti oli samana päivänä (23.5.1946), ne saavat jakaa kunnian tästä käänteentekevästä tapahtumasta. Ks. *Joseph L Anderson & Donald Richie* (1982) *The Japanese film: art and industry*, Princeton N.J.: Princeton University Press, 176.

3. Lasten leikit heijastivat omalla tavallaan sodanjäl- keistä todellisuutta. Suosituimpia leikkejä oli jäljitellä mustanpörssin kauppiaita tai vasemmiston järjestämiä mielenosoituksia sekä *panpan asobi*, jossa pojat esit- tivät amerikkalaisia sotilaita ja tytöt japanilaisia prostituoituja.

sältää monia harvemmin esillä olevia puolia Japanin sodanjälkeisestä elämästä, kuten esimerkiksi valokuva keisari Hirohitosta maakuntamatkallaan amerikkalaisten sotilaiden suojelemana.

”Kestäkää kestävä”

Kaikilla rintamalla lyöty Japani taipui hyväksymään liittoutuneiden ehdot antautumiselle 14. elokuuta 1945. Seuraavana päivänä keisari Hirohito piti kuuluisan radiopuheensa, jossa hän ilmoitti vihollisuuksien päättyneen. Alamaisille puhe oli järkytys, sillä he kuuluivat ensimmäisen kerran jumalallisen hallitsijansa äänen.⁵ Puheen varsinaisen sisältö jäi monille hämäräksi, sillä keisari ei tietenkään puhunut arkipäivän japania vaan hienostunutta kirjakieltä. Puheen sanoma silti ymmärrettiin – Japani oli hävinnyt – vaikka keisari ei käyttänytään ilmaisuja ”antautuminen” tai ”tappio” vaan viittaisi ylimalkaisesti ”olosuhteisiin, jotka eivät välttämättä olleet muuttuneet Japanin kannalta suotuisiksi”, kehottaen uskollisia alamaisiaan hyväksymään tilanteen ja ”sietämään sietämättömän”, jotta rauha voitaisiin palauttaa maailmaan.⁶

Suurin shokki oli sodan päättyminen. Sotapropaganda oli valmistanut kansakuntaa viimeiseen taisteluun, ja kansalaiset harjoittelivat torjumaan vihollisen bambukeihäin. Antautuminen lupasi varman kuoleman sijasta yhtäkkiä elämän ja tulevaisuuden. On muistettava, että Japani oli käynyt yhtäjaksoista sotaa siitä lähtien, kun Guandongin [Kwantung] armeija (jap. *Kantōgun*) hyökkäsi Mantshuriaan 18. syyskuuta 1931.

4. Yksittäiset japanilaiset lähettivät MacArthurille lähes puoli miljoonaa kirjettä ja korttia. Lähes kaikki luettiin ja käännettiin englanniksi; kenraalin käsiin niistä päätyi noin neljä tuhatta. Vaikka monet olivat erilaisia anomuksia, suurin osa yhteydenotoista oli spontaaneja ilmauksia tavallisten kansalaisten tuntemasta kiitollisuudesta maansa ”vapauttajaa” kohtaan. Oma lukunsa on ne tuhannet, mitä eriskummallisimmat lahjat, joita kenraali sai. Lähes puolijumalaksi korotetun MacArthurin palvontaan ei sisällynyt mitään ironiaa. Merkilliseksi hänen suosionsa tekee se, että kenraali ei liikkunut julkisuudessa ja hänen kontaktinsa japanilaisiin rajoituivat käytännössä korkeimpiin vallanpitäjiin. Ennen erottamistaan 11.4.1951 MacArthur poistui Tokiossa sijaitsevasta päämajastaan vain kahdesti käydäkseen Soulissa ja Manilassa.

Varsinkin sodan viimeiset vuodet merkitsivät suunnattomia kärsimyksiä siviiliväestölle. Yhteydet siirtomaihin olivat poikki, mikä aiheutti kotisaarilla suoranaisten nälänhädän, ja Japanin suurimmat kaupungit oli pommitettu maan tasalle. Kun ensimmäiset amerikkalaiset saapuivat Jokohamaan 30. elokuuta, he ällistyivät kaikkialla näkemänsä hävityksen laajuudesta. Toisaalta, kuten Dower huomauttaa, pommitukset olivat merkillisen valikoivia. Esimerkiksi Tokiossa köyhien asuttamat kaupunginosat oli tuhottu täydellisesti, kun taas varakkaiden asuinalueet olivat säästyneet lähes vahingoittumattomina (tarjoten miehitysjoukoille miellyttävät majoitustilat). Myös infrastruktuuri toimi: tukiolaiset saattoivat matkustaa junalla Hiroshimaan tiedustelemaan sukulaistensa kohtaloa kohta atomipommin pudottamisen jälkeen.

Puheen jälkeen Tokiossa kerääntyi ihmisjoukko keisarillisen palatsin edustalle. Sen sijaan, että he olisivat yksimielisesti itkeneet tappion aiheuttamaa häpeää, monet riemuitsivat avoimesti sodan päättymisestä. Dowerin mukaan antautuminen vapautti esiin japanilaisten todelliset tunteet (*bonne*). Toivo ilmeni myös yksittäisten japanilaisten reaktioissa eri puolilla maata. Muuan 14-vuotias koulutyttö riemuitsi, että hänen ei enää tarvitsisi pyydystää sammakointa. Ruokapulan vallitessa kaikki, mikä liikkui ja kasvoi, kelpasi ravinnoksi. (Tytön toiveikkuus oli ennen aikaista: sammakot, heinäsiirakat ja sahajauho kuuluivat japanilaisten ruokapöytään vielä pitkään. Pahin ruokapula helpotti vasta syksyllä 1948.) Muuan

5. Tarkkaan ottaen tämä ei ollut ensimmäinen kerta, kun keisari Hirohiton ääni kuului radiosta. Joulukuussa 1928 hän otti vastaan sotilasparaatin ja tällöin hänen puheensa pääsi vahingossa eetteriin. Lipsahdusta seurasi pieni skandaali.

6. Kruununprinssille lähettämässään kirjeessä 7.9.1945 keisari väitti Japanin hävinneen, koska japanilaiset olivat aliarvioineet britit ja amerikkalaiset. Hän myös syytti sotilasjohtoa, koska se oli korostanut liikaa henkisiä arvoja ja laiminlyönyt tieteen. Kruununprinssi – nykyinen keisari *Akibito* – puolestaan arvioi päiväkirjassaan 15.8.1945, että Japani oli hävinnyt, koska japanilaiset olivat liian itsekkäitä ja yksilökeskeisiä. Noustakseen taas jaloilleen japanilaisten olisi opittava amerikkalaisilta, kuinka toimia yhtenäisenä ryhmänä [sic].

maalaisnainen taas riemuitsi, koska hän voisi vihdoinkin tavata Mantshuriaan sotapalvelukseen lähetetyn aviomiehensä: nainen rukoili, että mies ei tyhmyyksissään tekisi itsemurhaa (nainen odotti turhaan; mies oli kaatunut vain viisi päivää ennen antautumista). Eräs toimittaja puolestaan ryhtyi oitis miettimään, kuinka voisi hyötyä tilanteesta. Hänen neronleimauksensa oli pieni englantilais-japanilainen keskustelukirja, joka osoittautui todelliseksi myyntimenestykseksi: vuoden 1945 loppuun mennessä sitä oli myyty 3,5 miljoonaa kappaletta (kirja oli Japanin eniten myydyin teos aina vuoteen 1981 asti). Myös suuryritysten johtajilla oli aihetta riemuun: ”Ystävämme ovat tulossa!”, kuten Mitsuisa kuviteltiin.

Tietysti oli myös niitä, joille antautuminen merkitsi maailmanloppua. Tappion vuoksi tehtyjen itsemurhien määrä oli sitenkin vähäinen. Japanilaisten lähteiden mukaan välittömästi keisarin puheen jälkeen noin 350 armeijan ja laivaston upseeria teki itsemurhan; lokakuun alkuun mennessä heidän määränsä oli noussut noin 530:een. Toinen kysymys on, kuinka moni heistä riisti henkensä tappion aiheuttaman järkytyksen vuoksi ja kuinka moni halusi välttää oikeudenkäynnin. Myös Saksassa monet johtavat natsit kuolivat mieluummin oman käden kautta kuin antautuivat voittajien armoille, vaikka kansallissosialismiin ei sisältynyt mitään itsemurhan ihannoitua. Japanilaiset sotilaat olivat täysin tietoisia siitä, että heidän käyttäytymisensä miehityksellä alueilla ja sotavankien kohtelu eivät kestäneet päivänvaloa. Kohta antautumisen jälkeen alkoi liikkua huhu, jonka mukaan amerikkalaiset häpäisisivät japanilaiset naiset. Huhua levittivät erityisesti sotilaat, jotka olivat taistelleet Kiinan ja Kaakois-Aasian rintamalla ja jotka olivat oma-kohtaisesti todistaneet, kuinka petomaisesti miehitysarmeija saattoi käyttäytyä suojatonta siviiliväestöä kohtaan.

Kadonneet illuusiot

Riemu vaihtui pian masennukseksi, sillä rauha ei tuonutkaan kaivattua muutosta ihmisten elämään. Pommikoneet eivät tosin enää pimentäneet taivasta mutta muuten arkinen

elämä säilyi samanlaisena: se oli jokapäiväistä taistelua nälkää vastaan. Ei siis ihme, jos japanilaiset valtasi apatia. Kaikki uhraukset ja kärsimys oli ollut turhaa; kaikki, mihin oli uskottu vuosien ajan, osoittautui valheeksi ja vääryydeksi. Muuan Leyten meritaistelussa (24.10.1944) uponneen supertaiselulaiva *Musashin* harvoista henkiin jääneistä miehistön jäsenistä koki tappion niin turhauttavana, että hän uneksi polttavansa keisarillisen palatsin ja pieksevänsä keisarin, joka ei sanallakaan voinut pyytää anteeksi kansalleen aiheuttamia kärsimyksiä (mies ei toteuttanut fantasiaansa vaan purki tuntosensa päiväkirjaan, joka julkaistiin vuonna 1983). On silti yllättävää, kuinka täydellisesti ja yhtäkkisesti japanilaisten moraali luhistui antautumisen jälkeen.

Merkkejä sotaväsymyksestä oli toki näkynyt jo aikaisemmin. Kun keisari kävi maaliskuussa 1945 tutustumassa Tokion palopommituksen aiheuttamiin tuhoihin, hänen adjutanttiltaan ei jäänyt huomaamatta, että alamaiset eivät osoittaneet majesteetille kunnioitustaan asianmukaisella tavalla. Paljon vakavampi ilmiö oli luvattomien poissaolojen räjähdysmäinen kasvu sotatarviketeollisuudessa kesällä 1945. Syyinä oli yksinkertaisesti se, että ihmiset tarvitsivat aina vain enemmän aikaa peruselintarvikkeiden haalimiseen. Paikoitellen jopa 40 prosenttia työvoimasta oli poissa tehtaita etsimässä ruokaa. Vetoaminen yhteishenkeen ja yhteisiin ponnistuksiin ei auttanut. Vain kotoisen ja liittoutuneiden sotapropagandan mukaan japanilaiset muodostivat kansakunnan, jonka sata miljoonaa sydäntä sykkivät samaan tahtiin. Todellisuudessa kansakuntaa, ja erityisesti keisarillista armeijaa, oli pitänyt koossa pelko ja väkivalta. Monet rivimiehistä kuuluivat maaseudun köyhälistöön, ja kunnioitus esivaltaa ja keisaria kohtaan oli iskostettu heihin toistuvilla pahoinpitelyillä, tai ”rakkauden ruoskalla” (*ai no muchi*), kuten japanilaiset itse sanoivat. Antautumisen jälkeen kuri romahti välittömästi. Miehistön ja päällystön välinen kauna purkaantui pahimmillaan upseerien lynkkauksina. Oli myös tapauksia, että kotiutetut sotilaat jäljittivät vihaamansa upseerin kotisaarilla ja rankaisivat häntä.

Miehet, jotka hetkeä aikaisemmin olivat olleet valmiita kuolemaan kansakunnan ja keisarinsa puolesta, muuttuivat kuin taikauskusta itsekkäiksi oman etunsa tavoittelijoiksi. Kuvaava on anekdootti itsemurhajoukkoihin (*tokkōtai*) kuuluneesta lentäjäs-
tä, joka heti keisarin puheen jälkeen ryösti tukikohtansa varastosta tarvikkeita niin paljon kuin jaksoi kantaa ja lensi kotikaupunkiinsa. Perillä hän poltti koneensa. Useimmat henkiinjääneistä itsemurhalentäjistä sekaantuivat mustaan pörssiin tai ryhtyivät pikkurikollisiksi. Sama ilmiö tapahtui paljon vakavammissa mittakaavassa yhteiskunnan huipulla. Japanin sotaan vienyt eliitti varmisti oman selviytymisensä uudessa tilanteessa kahmimalla häikäilemättömästi valtion omaisuutta omiin taskuihinsa.

Salainen päätös armeijan varojen ja varastojen siirtämisestä yksityisiin käsiin tehtiin jo 14. elokuuta. Seuraavan kahden viikon ajan Japania johtanut eliitti keskittyi paitsi peittämään jälkiään myös piilottamaan yhteiskunnalta varastamaansa omaisuutta. Kaikkiaan armeijan varoja ja varastoja katosi noin 100 miljardin jenin arvosta (tilivuoden 1945–46 sotabudjetti oli 85 miljardia jeniä). Varkaille kelpasi kaikki: pelkätään kattiloilla saattoi tehdä omaisuuden maassa, jossa kaikki liikenevä metalli oli temppelien pronssikelloja myöten takavarikoitu sotatarviketeollisuuden käyttöön. Keisarin kehoitus ”sietää sietämätön” tarkoitti eri yhteiskuntaluokissa varsin eri asioita, eikä se jäänyt huomaamatta niiltä, jotka ei päässeet osallisiksi saaliista. Skandaali paljastui vasta kaksi vuotta myöhemmin, mutta asialle ei koskaan tehty mitään. Kaikki eliitin jäsenet eivät selviytyneet: esimerkiksi A-luokan sotarikollisena hirtetyn kenraali *Tōjō Hidekin* nuorempi veli päätyi kirjaimellisesti kadulle.

Sodanjälkeiselle Japanille oli leimallista täydellinen solidaarisuuden puute. Kukaan ei piitannut orvoista, kodittomista, säteilysairaista, leskistä ja sotavammaisista, jotka kansoittivat suurkaupunkien katuja ja rautatieasemia vielä 1950-luvun alussa. Kyseessä ei ollut marginaalinen ihmisjoukko: yksin katulasten määräksi arvioitiin talvela 1948 noin 123 000. Syynä välinpitämät-

tömyyteen ei ollut pelkästään yleinen puute, sillä hallitus ei edes yrittänytkään luoda mitään ohjelmaa osattomien tilanteen kohtamiseksi. Japanilainen yhteiskunta on armoton häviäjiä ja ulkopuolisia kohtaan.

Voi voitettuja

Vaikka vihollisuudet siis päättyivät 15. elokuuta,⁷ sodan kärsimykset jatkuivat miljoonille japanilaisille vielä pitkään, ei pelkätään päivittäisenä puutteena ja painajaisina. Kotisaarten ulkopuolella odotti noin kolme ja puoli miljoonaa sotilasta ja kolme miljoonaa siviiliä, joiden kotiuttaminen on yksi toisen maailmansodan unohdettuja murhenäytelmiä. Sotilaiden olosuhteet olivat viimeisenä sotavuotena olleet epäinhimilliset etenkin Kaakkois-Aasian rintamalla, kuten Filippiineillä palvelut kirjailija Ōoka Shōhei kuvaa sotaromaanissaan *Nobi* (1952; suom. *Tulia tasangolla*, 1964). Huoltoyhteyksen katkeaminen oli ajanut monet eristyksiin joutuneet yksiköt järjestelmälliseen ihmisyyöntiin.⁸ Taistelujen päättyminen ei parantanut heidän tilannettaan. Osaragi Jirōn romaanissa *Kikyō* (1948; suom. *Timantti* 1960) päähenkilö kohtaa Malaijassa joukon Burman rintamalta palaavia japanilaisia sotilaita, jotka marssivat kohti Singaporea:

7. Antautumiskäskey ei tavoittanut heti kaikkia keisarillisen armeijan sotilaita. Hajanaisia taisteluja eristykseen jääneitä japanilaisia joukkoja vastaan käytiin Filippiineillä, Mariaaneilla, Salomosaarilla ja Pohjois-Kiinassa aina vuoteen 1948 asti. Yksittäisiä sotilaita jäi piileskelemään viidakkoihin vuosikausiksi. Kuuluisimpia heistä olivat korpraali Yokoi Shōichi, joka antautui Guamilla tammikuussa 1972 ja luutnantti Onoda Hirō, joka antautui Filippiineillä maaliskuussa 1974. Onodan muistelmat olivat kansainvälinen myyntimestitys (suom. *Luutnantti Onodan sota*, 1976). Viimeisenä antautui kapteeni Nakahira Fumio Mindoron saarella, Filippiineillä. Hänen osaltaan toinen maailmansota päättyi huhtikuussa 1980. Huhujen mukaan joitakin sotilaita saattaisi yhä piileskellä Filippiineillä, Indonesiassa tai Burmassa.

8. Tanaka Yuki (1996) *Hidden horrors. Japanese war crimes in World War II*, Boulder, Col.: Westview Press, 126–129. Japaninkielinen alkuteos *Shirarezaru sensō banzai* ilmestyi vuonna 1993 (Tokio: Otsuki Shoten). Järjestelmällistä ihmisyyöntiä harjoitettiin eniten Uudessa-Guineassa. Japanilaiset sotilaat söivät paitsi kaatuneiden australialaisten myös omiensa ruumiita. Oli myös tapauksia, että sotavankeja tapettiin ja syötiin. Äärimmäisissä tapauksissa sotilaat tappoivat jonkun keskuudestaan ja söivät hänen ruumiinsa.

Yhdenkään sotilaan kasvoilla ei ollut merkkiäkään vihasta tai vastustushalusta. [...] Japanin sotilaat olivat muuttuneet täysin. Heidät oli tietenkin riisuttu aseista; heillä ei ollut lippuja, ei miekkoja, ei kivääreitä. [...] Tappio, nälkä ja väsymys olivat koetelleet heitä kauheasti. Sairaat kuolivat puolitiehen toinen toisensa jälkeen, sillä vuoriston ylitys oli hankala. Vain ne, jotka olivat onnistuneet säästämään ruokaa, selvisivät hengissä ja palasivat kahlaten sateen mutavelliksi muuttamia teitä. [...] Sodan alkaessa he olivat hyökänneet autokolonnissa liput liehuen; nyt he matoivat kituen valtateitä repaleissaan.

Antautuminen merkitsi monille pidennettyä kärsimystä vankileireillä ja internointikeskuksissa. Voittajat eivät suinkaan kiirehtineet sotavankiensä vapauttamisessa. Vielä vuosi antautumisen jälkeen yli kaksi miljoonaa japanilaista sotavankia odotti kotiuttamistaan. Esimerkiksi britit pidättivät Malaijassa ja Burmassa noin 113 000 sotavankia pakkotyössä; viimeiset heistä vapautettiin lokakuussa 1947. Myös Yhdysvallat pidätti noin 70 000 sotavankia pakkotyössä Tyynenmeren saarilla Havaijia myöten. Surkein kohtalo oli niillä, jotka jäivät venäläisten tai kiinalaisten hallitsemille alueille. On arvioitu, että yksistään Mantshuriassa kuoli talvella 1945–46 noin 179 000 japanilaista siviiliä ja 66 000 sotilasta. Kiinan kohdalla sotavankien tilannetta vaikeutti maan sekasortoinen tilanne. Keväällä 1949 kommunistien hallitsemilla alueilla arvioitiin olevan yhä noin 60 000 japanilaista sotilasta; lisäksi kymmeniä tuhansia taisteli palkkasotilaina kansallismielisten joukoissa. Neuvostoliiton käsiin jäi arviolta 1,7 miljoonaa sotavankia, jotka siirrettiin pakkotyöhön Siperiaan. Vuoteen 1950 mennessä runsas miljoona heistä oli päässyt palaamaan Japaniin – noin 400 000 oli ”kadonnut”. Virallisen venäläisen laskelman mukaan työleireillä olisi kuollut vain noin 45 000 sotavankia. Vastaavasti Japaniin oli sodan aikana tuotu pakkotyöhön noin 1,4 miljoonaa korealaista, joista suuri osa palasi vuoden kuluessa kotiinsa.

Sotavankien ja siirtomaista karkotettujen

siviilien kärsimykset eivät päättyneet, kun he lopulta pääsivät kotisaarille. Monilla heistä ei ollut mitään paikkaa, mihin palata, ja he saivat huomata olevansa ei-toivotuja kuokkavieraita jakamassa muutenkin niukkoja ruokavaroja. Varsinkaan sotilaat eivät olleet hyvässä huudossa. Rintamalta palaavia sotilaita vieroksuttiin yleisesti, ei ainoastaan heidän rikostensa takia vaan koska he edustivat keisarillista armeijaa, joka oli hävinnyt aloittamansa sodan. Yksilötasolla kotiinpaluu saattoi olla järkytys niin sotavangille kuin omaisille. Japanilainen sotilas ei saanut antautua vaan hänen oli viime kädessä surmattava itsensä (periaate oli kirjattu kenttäohjesääntöön). Ne, jotka jäivät vangeiksi sodan aikana, julistettiin virallisesti kuolleiksi. Kotona näitä miehiä saattoi sodan jälkeen odottaa uusi isäntä – tavallisesti veli tai läheinen ystävä, joka oli nainut ”lesken” – jos kotia ylipäänsä oli enää olemassa.

Ehkä traagisin oli niiden Mantshuriassa ja Pohjois-Kiinassa varttuneiden japanilaislasten kohtalo, jotka heidän epätoivoiset vanhempansa jättivät paetessaan kiinalaisten maanviljelijöiden hoiviin toivoen, että lapset tällä tavoin saisivat mahdollisuuden elää. Kommunistien otettua vallan Kiinassa perheiden yhdistäminen oli mahdotonta. Kun Kiina avautui 1980-luvulla, satoja sodan loppuvaiheissa hylättyjä lapsia alkoi saapua Japaniin etsimään sukulaisiaan. Lähes kaikki heistä olivat eläneet ankarissa oloissa ja unohtaneet äidinkieltensä. Vain harvat saivat yhteyden vanhempiinsa tai sukulaisiinsa, ja tapaamiset olivat erittäin tuskallisia.

Yhtä surullinen on niiden puoliveristen lasten kohtalo, jotka syntyivät Japanissa miehityskaudella. Amerikkalaiset isät eivät heitä yleensä tunnustaneet, kun taas japanilainen yhteisö vieroksui heitä, jopa siinä määrin että vauvoja hylättiin kuolemaan. Yhtenäiskulttuuria ja rodun puhtautta voimakkaasti vaalivassa Japanissa on vaikea olla erilainen. Monet puoliverisistä lapsista lähetettiin Brasiliaan, missä heillä oli paremmat mahdollisuudet elää ja kasvaa. Brasiliaan oli muodostunut jo ennen sotaa huomattava japanilainen siirtokunta.⁹

Syyttömät syylliset

Toinen maailmansota on Japanissa yhä arka aihe, eikä maassa ole tehty samanlaista tilinpäätöstä lähimenneisyyden kanssa kuin Saksassa.¹⁰ Avoin keskustelu sotarikoksista, kuten Nankingin verilöylystä (1937),¹¹ Manilan verilöylystä (1945), ”lohdutusnaisista” tai Mantshuriassa tehdyistä ihmiskokeista on olematonta. Keskustelu keskittyy yleensä Hiroshiman ja Nagasakin atomipommeihin, ja monien japanilaisten mielestä sota syttyi, koska länsivaltojen vihamielinen politiikka ei antanut Japanille muuta vaihtoehtoa. Japanilaisille sodan suurimpia uhreja ovat he itse; atomipommien aiheuttama kärsimys oli ikään kuin kollektiivinen *seppuku*, joka sovitti kaikki heidän sotarikoksensa.¹² Tämä asenne näkyi selvästi jo keisarin puheessa 15.8.1945 (korostus lisätty):¹³

Vihollinen on lisäksi ottanut käyttöön uuden, mitä julmimman pommin, jonka tuhovoima on suunnaton, ja joka on vaatinut monien viattomien hengen. *Jos jatkaisimme sota, seurauksena ei olisi ainoastaan Japanin kansakunnan lopullinen sortuminen ja hävitys vaan se johtaisi myös koko ihmiskunnan täydelliseen tuhoon.* [...] Tämä on se syy, miksi olemme antaneet määräyksen hyväksyä liittoutuneiden yhteisen julistuksen ehdot.

Antautumalla Japani siis uhraisi itsensä kansakuntana pelastaakseen ihmiskunnan.

Japanilaisten asenteita kuvaa esimerkiksi joulukuussa 1953 julkaistu antologia ”Vuosisadan testamentit” (*Seiki no isho*), joka sisältää 692 sotarikollisina teloitettun upseerin viimeiset sanat; yksikään heistä ei katunut tekojaan. Henkilötietojen kohdalla teoksen toimittajat mainitsevat, missä ja milloin kyseinen henkilö teloitettiin, mutta ei miksi. Heidän uhreilleen ei annettu puheenvuoroa tai edes kasvoja. Antologian otos on kattava, sillä kaikkiaan kuolemantuomioita jaettiin liittoutuneiden perustamisessa sotatuomioistuimissa noin tuhat.

Toinen sotaan liittyvä merkillinen käsitys on japanilaisten vankka usko, että he kaikesta huolimatta taistelivat vapauttaakseen Itä- ja Kaakkois-Aasian kansat kolo-

nialismin kahleista – väite, jonka Japanin miehityshallinnon kokeneet aasialaiset tuskin allekirjoittavat. Tämä harhaluulo periytyy jo sotapropagandasta ja sai oikeutuksensa keisarin puheessa: ”Voimme vain ilmaista syvimmät pahoittelumme itäaasialaisille liittolaisillemme, jotka ovat ponnistelleet tiiviissä yhteistyössä keisarikuntamme kanssa Itä-Aasian vapauttamiseksi.”

Miksi suhtautuminen toiseen maailmansotaan on Japanissa näin nurinkurista? Yksi syy on se, että liian monet sotarikoksiin syyllistyneistä jäivät rankaisematta eikä heidän tekojaan edes pidetty rikollisina: A-luokan sotarikollisena pidätetty (mutta ei koskaan tuomittu) *Kishi Nobosuke* oli Japanin pääministerinä vuosina 1957–60.¹⁴ Japanilai-

9. Ks. Elizabeth Anne Hemphill (1980) *The least of these: Miki Sawada and her children*, New York & Tokio: Weatherhill. Sawada Miki (1901–80) oli yläluokainen nainen, joka sodan jälkeen omisti elämänsä puoliveristen lasten auttamiselle.

10. Vastuun pakoilusta kertoo muun muassa se, että japanilaiset suuryritykset (kuten esimerkiksi Mitsubishi ja Mitsui), jotka sodan aikana käyttivät tehtaissaan ja kaivoksissaan korealaisia ja kiinalaisia orjatyöläisiä, ovat järjestelmällisesti kieltäytyneet maksamasta mitään korvauksia. Yritykset vierittävät kaiken vastuun sodan-aikaisen hallituksen niskoille. Käänteentekevä tapaus oli, kun Japanin suurin rakennusurakoitsija Kajima määrättiin japanilaisen tuomioistuimen päätöksellä 29.11.2000 maksamaan korvauksia niille vielä elossa oleville kiinalaisille työläisille (ja kuolleiden omaisille), jotka oli sodan aikana pakotettu työskentelemään Hanaokan kuparikaivoksessa. Yksi syy japanilaisten yritysten asenteeseen on pelko mahdollisten korvausvaatimusten laajuudesta. Pelkästään Pohjois-Kiinassa ja Mantshuriassa noin kymmenen miljoonaa ihmistä määrättiin pakkotyöhön (ks. 'Japan firm will set up a wartime slave fund', *International Herald Tribune*, 30.11.2000).

11. Ks. Hata Ikuhiko (1998) 'The Nanking atrocities: fact and fable', *Japan Echo*, xxv:4, 47–60.

12. Vrt. Robert Harvey (1994) *The undefeated. The rise, fall and rise of Greater Japan*, Lontoo: Macmillan, 520. Perinteiseen japanilaiseen sotarikulttuuriin sisältynyt rituaalinen itsemurha eli *seppuku* oli kunniallinen tapa välttää tappion aiheuttama häpeä.

13. Puheen japaninkielinen teksti löytyy teoksesta Tsurumi Shunsuke & Nakagawa Roppei (toim.) (1989), *Tennō hyakuwa*, Tokio: Chikuma Bunko, I, 697–699. Englanninkielinen käännös sisältyy mm. teokseen Edward Behr (1989) *Hirobito: behind the myth*, London: Hamish Hamilton, appendix A, 468–470. Molemmat versiot löytyvät myös internet-osoitteesta <http://www.ioc.u-tokyo.ac.jp> (Institute of Oriental Culture, University of Tokyo: Database of Postwar Japanese Politics and Diplomacy).

14. Kishi kuului sodan aikana kenraali Tōjōn hallitukseen (1941–44) ja vastasi teollisuuden mobilisoinnis-

silla oli antautumisen jälkeen kaksi viikkoa aikaa hävittää todisteita hirmutöistään ja sopia, miten syytöksiin vastattaisiin, ennen kuin miehittäjät saapuivat. Tähän politiikkaan kuului esimerkiksi armeijaministerin 17.9.1945 antama ohje vierittää päävastuu sotavankileireillä tapahtuneista julmuuksista korealaisten ja taiwanilaisten vartijoiden niskoille.¹⁵ Sodan aikana satoja tuhansia korealaisia ja taiwanilaisia oli pakkovärvätty leireille vartijoiksi vapauttamaan keisarillisen armeijan sotilaita taistelutehtäviin.

Osa vastuusta on liittoutuneilla itsellään. Toisin kuin Saksassa, Japania ei jaettu vyöhykkeisiin vaan miehityshallinnosta vastasi yksin Yhdysvallat, vaikka nimellisesti miehitystä valvoivat kaikki liittoutuneet, Neuvostoliitto mukaanlukien (Hiroshimaan sijoitettiin muodon vuoksi brittiläistä kansainyhteisöä edustaneita joukkoja). Dowerin mukaan erityisen raskauttavaa oli aasialaisten kansojen – kiinalaisten, korealaisten, filippiiniläisten – sivuuttaminen miehityshallinnossa, vaikka ne olivat kärsineet eniten Japanin aloittamasta sodasta. Seurauksena oli, että toinen maailmansota alettiin Aasian osalta nähdä yhä selvemmin vain Japanin ja Yhdysvaltojen välisenä konfliktina. Miehityshallinnon sensuurin määräksestä ”suuri Itä-Aasian sota” (*Dai Tōa Sensō*) muuttui ”Tyynenmeren sodaksi” (*Taipei Sensō*). Oman ulottuvuutensa tilanteeseen toi 1940-luvun lopulla alkanut kylmä sota. Amerikkalaiset, joista monet olivat vielä muutamaa vuotta aikaisemmin olleet valmiita hävittämään koko japanilaisen rodun (tai ainakin kastroimaan heidät), suhtautuivat japanilaisiin yhä selvemmin tärkeimpinä liittolaisinaan Aasiassa. Suhteita ei haluttu pilata kaikelemalla historian tunkiota liian syvältä: loppujen lopuksi ihmiskokeita oli tehty ”vain” kiinalaisilla ja venäläisillä, jotka olivat sodanjälkeisessä maailmassa amerikkalaisten päävihollisia.¹⁶ Australialaisille ja britteille, jotka olivat kantaneet päävastuun taisteluista Kaakkois-Aasiassa, takinkääntö ei onnistunut yhtä vaivattomasti. Kysymys sotavankien kohtelusta hiertää yhä näiden maiden suhteita Japaniin.¹⁷

Tokion ja Nürnbergin sotasyylisyysoikeudenkäynntejä on usein arvosteltu yksi-

puolisuudesta ja siitä, että ne edustivat vain voittajien käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Tasapuolisuuden nimissä niissä olisi pitänyt käsitellä myös liittoutuneiden sodan aikana tekemät rikokset ihmisyyttä vastaan. Tokion oikeudenkäynnin tuomariston intialainen jäsen, *Rahdabinod Pal*, meni pisimmälle kiistämällä koko oikeudenkäynnin laillisuuden; mielipide, jonka Japanin ääri-oikeistolaiset toistavat yhä mielellään.¹⁸ On myös totta, että tuomariston hollantilainen

ta. Hänet armahdettiin monien muiden sotarikollisten tavoin vuonna 1948. Parlamenttiin hänet valittiin vuonna 1953. Kishin nuorempi veli, Satō Eisaku, oli pääministerinä 1964–72 ja palkittiin Nobelin rauhanpalkinnolla vuonna 1974.

15. Tanaka (1996) *Hidden horrors* 71.

16. Ihmiskokeet liittyivät biologisten aseiden kehittämiseen ja niistä vastasi Mantshuriaan sijoitettu pahamaineinen ”yksikkö 731”. Kokeista vastuullisia ei koskaan rangaistu Japanissa. Jo elokuun lopulla 1945 yksikön johto ehdotti amerikkalaisille, että he luovuttaisivat kaikki kokeidensa tulokset, jos amerikkalaiset takaisivat heidän koskemattomuutensa. MacArthur suostui sopimukseen heti. Tosin tässä vaiheessa ihmiskokeista ei vielä tiedetty, ja japanilaiset luonnollisesti kiistivät, että he olisivat koskaan testanneet biologisia aseita sotavangeilla. Kun asian todellinen laita paljastui, amerikkalaiset noudattivat sopimusta, siitä huolimatta että kokeissa oli käytetty myös joitakin amerikkalaisia ja australialaisia sotavangeja. Venäläisten käsiin jääneet ”yksikkö 731:n” jäsenet tuomittiin Habarovskissa joulukuussa 1949. Englanninkielinen raportti oikeudenkäynnistä julkaistiin seuraavana vuonna, mutta se ei kiinnostanut amerikkalaisia. Julkisuu-teen ihmiskokeet tulivat vasta 1980-luvulla, osin sattumalta (ks. Tanaka (1996) *Hidden horrors* 238n.1). ”Yksikkö 731:n” toiminnasta, ks. Sheldon H. Harris (1994) *Factories of death: Japanese biological warfare 1932–45 and the American cover-up*, London: Routledge.

17. Australialaisten ja brittien osuus japanilaisten ottamista liittoutuneiden sotavangeista oli yli puolet; heistä runsas neljännes kuoli ennen Japanin antautumista. Amerikkalaisten osuus oli alle viidennes; heistä kolmannes kuoli ennen antautumista. Yhteensä leireillä oli noin 132 000 sotavankia (intialaiset eivät sisälly tähän lukuun). Saksalaisten leireillä länsiliittoutuneiden sotavankien kuolleisuus oli vain neljä prosenttia (Tanaka 1996 *Hidden horrors* 2).

18. Rahdabinod Palin mielipiteeseen vaikutti varmasti se, että Intia oli itsenäistynyt 15.8.1947 eikä maa ollut kärsinyt Japanin miehityksestä. Sodan aikana osa intialaisista sotavangeista muodosti ”Intian kansallisen armeijan”, joka taisteli japanilaisten puolella brittejä vastaan Burman rintamalla. Armeijaa johti Subhas Chandra Bose, joka kuoli 18.8.1945 lento-onnettomuudessa Taiwanilla. Brittien silmissä Bose oli maanpeturi; itsenäisessä Intiassa hänestä tuli kansallissankari. Pal ei ollut tuomariston ainoa aasialainen jäsen, vaan siihen kuuluivat myös Kiinan ja Filippiinien edustajat.

jäsen, *B.V.A. Röling*, kritisoi jälkeensä monien syytteiden ja tuomioiden mielivaltaisuutta. Toisaalta Röling piti oikeudenkäyntiä tärkeänä ennakkotapauksena kansainvälisen lain kehittymisen kannalta ja merkittävänä askeleena sodan tuomitsemisessa. Tuomariston muut eurooppalaiset jäsenet arvostelivat tuomioita liian lievinä ja he olisivat mielellään nähtet myös keisarin syytettyjen penkillä, mitä taas amerikkalaiset vastustivat jyrkästi.

Japanilaisten sotarikoksia tutkineen, japanilaisen *Tanaka Yukin* kanta Tokion oikeudenkäyntiin on yksiselitteinen. Hän hylkää kaikki teoreettiset jaarittelut hedelmättöminä. Olipa oikeudenkäynnin ”laillisuuden” kanssa niin tai näin, tuomitut eivät olleet syyttömiä vaan kaikki olivat vastuussa pöyristyttävistä teoista. Tanakan mukaan oikeudenkäynnin suurin vääryys oli se, että ketään Japanin sodanaikaisista johtajista ja heidän käskyläisistään ei syytetty, saati tuomittu, niistä rikoksista, joita he tekivät omaa kansaansa kohtaan.¹⁹ Dower on samoilla linjoilla. Hän tuo hyvin esiin oikeudenkäynnin teatraalisuuden ja tekopyhyden mutta ei kiistä syytteiden todenperäisyyttä.

Muuttuiko mikään?

Kun amerikkalaiset miehittivät Japanin, heidän tavoitteenaan ei ollut vähempää kuin demokratisoida maa ja murskata vanha ”feodaalinen” järjestys. Toimeen tartuttiin, Dowerin sanoin, messiaanisella innolla ja siirtomaahallinnon menetelmillä. Kuten ylhäältä johdetut vallankumoukset yleensä, hanke oli tuomittu epäonnistumaan. Vaikka miehityshallinto sai aikaan joitakin positiivisia ja pysyviä muutoksia, kuten kansalaisvapaudet ja naisten äänioikeus, jotka kirjattiin uuteen perustuslakiin vuonna 1946, monet uudistukset kilpistyivät japanilaisten konservatiivien passiiviseen vastarintaan. Esimerkiksi ne kymmenet tuhannet virkamiehet ja opettajat, jotka miehityshallinnon vaatimuksesta oli erotettu ideologisesti sopimattomina, palasivat amerikkalaisten lähdeyttä tehtäviinsä kunnian miehinä (kommunisteja lukuunottamatta).

Perusongelma oli se, että miehityshallinnon käytettävissä ei ollut riittävästi japanin-

kielentaitoista ja Japania tuntevaa henkilökuntaa vaan se joutui hallitsemaan maata olemassa olevan japanilaisen virkakoneiston avulla.²⁰ Japanilaisten konservatiivien mielestä maan poliittisessa järjestelmässä ei ollut mitään korjattavaa. Riitti kun palattaisiin 1920-luvulla vallinneeseen tilanteeseen. Tällöin Japanissa oli koettu lyhyt, vähemmän autoritaarinen vaihe (ns. *Taishō*-demokratia), joka katkesi vuonna 1931, kun sotilaat nousivat valtaan. Toki miehityshallinto jätti myös lähtemättömät jälkensä. Amerikkalaiset säilyttivät Japanin monarkiana ja loivat edellytykset maan talousihmeelle. Länsimaisten taloustieteilijöiden etenkin 1980-luvulla ylistämää ”japanilaista mallia” pitäisikin oikeammin kutsua ”scapanilaiseksi malliksi”, kuten Dower huomauttaa leikkisästi.²¹

Erityisen kiinnostava jakso Dowerin tutkimuksessa on hänen kuvauksensa siitä, kuinka MacArthur ja Yhdysvaltain poliittinen johto jäivät Japanin militaristien luoman keisari-ideologian pauloihin. Jo kesällä 1944 MacArthur oli vakuuttunut, että japanilaiset taistelisivat fanaattisesti viimeiseen mieheen keisarinsa puolesta. Keväällä 1945 Iwo Jiman ja Okinawan kokemukset näyttivät vahvistavan tätä teoriaa (kun taas kerran niin korskean Guandongin armeijan romahdaminen Mantshuriassa elokuussa 1945 sopi huonosti tähän teoriaan; sama pätee taisteluihin venäläisiä vastaan Sahalinilla ja Kurileilla). Amerikkalaisten henkien säästämiseksi olisi siis parempi luvata japanilaisille, että jos he antautuisivat, keisaria ei syytetäisi sotarikoksista. Lisäksi MacArthur uskoi,

19. Tanaka (1996) *Hidden horrors* 2, 134 ja 217n.4.

20. Toisaalta japaninkielentaitoisia ei edes haluttu miehityshallinnon palvelukseen. Alfred Oppler, jonka tehtävänä oli valvoa Japanin siviili- ja rikosoikeuden uudistamista, kertoi osuvan anekdootin miehityshallinnon henkilökunnan valintakriteereistä. Kun Oppler hieman nolona tunnusti häntä haastatelleelle everstille, että ei oikeastaan tiennyt Japanista mitään, eversti vastasi: ”Ei se haittaa. Jos tietäisitte liikaa Japanista, voisitte olla ennakkoluuloinen. Emme pidä vanhoista Japanin asiantuntijoista.” Ks. Alfred C. Oppler (1976) *Legal reform in occupied Japan: a participant looks back*, Princeton NJ: Princeton University Press.

21. SCAP eli ”Supreme Commander for the Allied Forces” viittasi sekä MacArthuriin että koko miehityshallintoon.

että keisari oli todellisuudessa militaristien ”vanki” ja että vain keisarin myötävaikutuksella Japani voitaisiin demokratisoida pysyvästi. Näin päätteli myös Ison-Britannian ulkoministeri *Ernest Bevin*, joka kesällä 1945 varoitti amerikkalaisia toistamasta Japanissa samaa virhettä, jonka voittajat olivat tehneet Saksassa vuonna 1918: parlamentaarisen monarkian säilyttäminen olisi hänen mukaansa estänyt Hitlerin valtaannousun. Kotirintamalla oltiin toista mieltä. Mielipidemittausten mukaan kolmannes amerikkalaisista kannatti kesällä 1945 keisarin hirttämistä sotarikollisena, toinen kolmannes hänen vangitsemistaan.²²

MacArthurin käsitys keisarin asemasta ei perustunut ajankohtaiseen analyysiin Japanin yhteiskunnallisesta ja poliittisesta tilanteesta vaan pääasiassa hänen esikuntaansa kuuluneen kenraali *Bonner F. Fellersin* mielipiteisiin. Fellers oli 1930-luvulla perehtynyt jonkin verran Japanin oloihin ja kirjoittanut tutkielman japanilaisen sotilaan mentaliteetista. Lokakuun alussa 1945 Fellers laati MacArthurille keisarin asemaa koskevan muistion. Fellers väitti, että jos keisari tuomittaisiin sotarikollisena, seurauksena olisi yleinen kansannousu. MacArthur meni vielä pidemmälle omassa raportissaan, jonka hän lähetti *Eisenhowerille* tammikuun lopulla 1946. MacArthurin mukaan Hirohiton osallisuudesta sotarikoksiin ei ole mitään näyttöä. Lisäksi hän varoitti, että jos keisarin asemaan puututtaisiin, seurauksena olisi täydellinen sekasorto ja maan rauhoittamiseen tarvittaisiin vähintään miljoona amerikkalaista sotilasta. Viesti meni hyvin perille Washingtonissa, vaikka siellä Hirohiton syyttömyyteen uskoi tuskin kukaan.

MacArthurin ja hänen esikuntansa takeruminen keisariin oli sitäkin oudompaa, jos sitä vertaa japanilaisten suhtautumiseen hallitsijaansa antautumisen jälkeen. Keisari Hirohiton asema ei suinkaan ollut kiistaton. Ensimmäinen maailmansota tarjosi japanilaisille monta varoittavaa esimerkkiä monarkioiden kohtalosta tappion hetkellä. Liittoutuneiden puolelle siirtyneessä Italiassa kansanäänestys poisti monarkian kesäkuussa 1946. Japanilaisen arvion mukaan Japanis-

sa olisi ehkä päädytty samaan tulokseen, jos Hirohiton asemasta olisi järjestetty kansanäänestys vuonna 1948. Hovissa keskusteltiinkin avoimesti, pitäisikö keisarin erota, ja Hirohito itsekin suhtautui asiaan vakavasti. Monien mielestä hänen olisi pitänyt kantaa moraalinen vastuu tappiosta ja luopua vallastaan kruununprinssin hyväksyi. MacArthur kuitenkin torjui jyrkästi tämänkin ajatuksen. Hänen mielestään ainoastaan Hirohito pystyi pitämään Japanin kuuliaisena miehittäjille sekä estämään yhteiskunnan radikalisoitumisen.

Toisin kuin MacArthur kuvitteli, japanilaisten enemmistö suhtautui keisariinsa ilmeisen välinpitämättömästi. Joulukuussa 1945 tokiolaisten mielialoja kartoittaneen raportin mukaan keisarin erottamista seuraisi vain ohimeneviä mielenosoituksia, sillä ”ihmisiä kiinnostaa enemmän ruoan ja asuntojen puute kuin keisarin kohtalo”. Toisessa, samanaikaisessa raportissa väitettiin useimpien japanilaisten elämäntilanteen olevan siinä pisteessä, että heille oli täysin yhdentekevää, mitä keisarille tapahtuisi. Konkreettinen osoitus välinpitämättömydestä oli se, että Yhdysvalloissa suurta huomiota saanut keisarin julistus, jossa hän luopui jumaluudestaan, ei herättänyt japanilaisissa juuri mitään reaktioita. Julistus julkaistiin suurimmissa sanomalehdissä 1.1.1946. Yksi syy oli ehkä se, että julistuksen esoteerinen kieliasu koetteli – elokuisen radiopuheen tavoin – useimpien japanilaisten ymmärryskyvyn rajoja. Toisaalta keisari oli alamaistensa silmissä jo laskeutunut maan pinnalle, kun hänestä oli tullut julkisten (ja paikoitellen karkeiden) kaskujen aihe.

Ehkä erikoisin ilmaus japanilaisten muutuneesta suhtautumisesta keisariinsa oli lukuisten vallantavoittelijoiden ilmestyminen eri puolilla maata heti antautumisen jälkeen. Kyse ei ollut vain kylähulluista tai julkisuuden kipeistä pelleistä, sillä on täytynyt vaatia poikkeuksellista rohkeutta kyseenalaiseen hallitsevan keisarin oikeus valtaistui-meensa. Edes Japanin kommunistinen puolue, joka laillistettiin syksyllä 1945, ei uskaltanut vaatia avoimesti maan julistamista tasavallaksi. Eniten kannattajia ja julkisuutta sai muuan naganolainen pikkukauppias,

joka väitti polveutuvansa ns. ”eteläisestä hovista”.²³ Shimonosekissa, etelä-Japanissa, puolestaan liikkui huhu, jonka mukaan keisarisuku olisi alkuperältään intialainen [sic]. Ihmisten kerrottiin kannattavan mieluummin japanilaista presidenttiä kuin vierassynnyistä monarkkia.

Vaikka jossittelu on historiantutkimuksessa hyödytöntä, on helppo yhtyä Dowerin arvioon, että seuraukset olisivat tuskin olleet niin dramaattisia kuin MacArthur esikuntineen kuvitteli, jos liittoutuneet olisivat päättäneet erottaa keisari Hirohiton. Japanilaisten enemmistö olisi varmasti alistunut tapahtuneeseen, kuten he alistuivat maansa tappioon, vaikka keisari-järjestelmällä oli myös oma vankka kannattajakuntansa.

*

Olen edellä esitellyt vain muutamia, valikoituja teemoja, joiden toivon rohkaisevan lukijoita perehtymään koko teokseen. Olsi suotavaa, että Dowerin tutkimus tavoitaisi muutkin kuin pelkästään maamme harvat Japanin historian asiantuntijat, sillä teoksen avautuminen ei edellytä mitään syvälistä vihkiytymistä japanologian saloihin. Samalla herää kysymys, kuinka ainutlaatuisia Japanin sodanjälkeiseen kauteen liittyvät ilmiöt olivat eli miten antautuminen ja sitä seurannut miehitys koettiin muualla:

Ranskassa 1940, Italiassa 1943 – tai Suomessa 1944? Dower ei tällaista vertailua harrasta, hänen viittauksensa Saksaan ovat satunnaisia, mutta se ei vähennä lainkaan hänen tutkimuksensa kiinnostavuutta suhteessa Euroopan sodanjälkeiseen historiaan.²⁴ ■

22. Ks. Michael Schaller (1985) *The American occupation of Japan. The origins of the Cold War in Asia*, New York & Oxford: Oxford University Press, 3, 10 ja 15.

23. Japani oli jakautunut vuosina 1336–92 ”pohjoiseen” ja ”eteläiseen hoviin” (*nambokuchō*-kausi). Nykyinen keisarisuku polveutuu pohjoisesta hovista, vaikka historiallisesti tarkasteltuna tappiolle jäänyt eteläinen hovi edusti laillista hallitusvaltaa.

24. Vaikka Dower ei tähän syöllisty, japanologien perisynti on tarkastella Japania liian monoliittisena ja ainutlaatuisena; ikään kuin Japani olisi kokokaan toisella planeetalla. Tämä vääristynyt lähestymistapa ei tietenkään olisi mahdollinen, ellei sillä olisi japanilaisten tutkijoiden vankkaa tukea. Seurauksena on usein kestäättömiä kehäpäätelmiä: japanilaiset käyttäytyvät määrättyllä tavalla, koska he ovat japanilaisia. Niinpä esimerkiksi japanilaisten toisen maailmansodan aikaisia julmuuksia yritetään selittää vetoamalla ”soturien tien” (*bushidō*) periaatteisiin tai johonkin metafysiiseen ”japanilaiseen luonteeseen” – sen sijaan, että tapahtumia verrattaisiin niihin julmuuksiin, joihin muut armeijat ovat syöllistyneet. Ideologisen perustan japanilaisten brutaalille käyttäytymiselle tarjosi keisari-keskeinen järjestelmä ja sen sisältämä kieroutunut itsetuhoisuus sekä käsitys japanilaisten rodullisesta ylemmydestä. Avuttomien sotavankien sekä siviilien pahoinpitely ja nöyryyttäminen tarjosi sotilaille myös keinon purkaa heidän omaa turhautumistaan (Tanaka 1996 *Hidden horrors* 3–9 ja 201–211).